

УДК 271.961(497.113)"17"

37.013.3:271.2

930:929 Руварац Д.

327(470:497.11)"18/19"

DOI: 10.46793/sabornost26.079M

ORCID ID: 0009-0005-8680-1603

Прегледни рад

Климент Милинков*

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд
(докторанд)

Научни радови проте Димитрија Руварца о историји српско-руских духовних веза

Abstract: Рад анализира допринос Димитрија Руварца проучавању српско-руских односа, са посебним освртом на његову критичку методологију засновану на примарним изворима. Полазећи од концепта „класичног доказа“, истраживање обухвата просветне темеље српског друштва у оквиру Карловачке митрополије, као и улогу црквене јерархије у обликовању правног и културног идентитета. Посебна пажња посвећена је анализи преписке између Мојсија Петровића и Максима Суворова, као и Руварчевом преиспитивању историјских недоумица. Разматра се и значај Карловачке гимназије као кључне институције културног континуитета и српско-руске духовне сарадње. Закључно, рад показује да је Руварац, инсистирајући на архивској прецизности и критичкој анализи извора, поставио темеље модерне српске историографије и допринео њеном научном утемељењу у ширем европском контексту.

Key words: Димитрије Руварац, српско-руски односи, Карловачка митрополија, критичка историографија, Карловачка гимназија.

Увод

Научна физиономија Димитрија Руварца у српској историографији с краја XIX и почетка XX века нераскидиво је везана за успостављање строгих критичких постулата који су трансформисали дотадашње наративно и често романтичарско поимање прошлости у егзактну архивску дисциплину. Предмет овог истраживања фокусиран је на анализу Руварчевог доприноса расветљавању српско-руских односа, просветних темеља и правног статуса српског народа у Хабзбуршкој монархији, са посебним

* zmilinkov.232024@bfspc.bg.ac.rs

освртом на његову методологију „класичног доказа”. Руварац не наступа као хроничар који пасивно бележи догађаје, већ као истраживач који кроз детекцију и публиковање примарне грађе — писама, уговора, административних реверстара и дипломатске кореспонденције — гради непробојан бедем чињеница против површних конструкција и митова. Његов рад на просветним темељима, оличен у анализи преписке митрополита Мојсија Петровића и првих руских учитеља попут Максима Суворова, представља пионирски подухват у разумевању институционализације српске културе, где се историја свакодневице преплиће са високом црквеном политиком.

Теоријски оквир рада постављен је на размеђи историје просвете, историје права и филологије, управо онако како је и сам Руварац приступао својим темама. Он у средиште пажње поставља јерархију Карловачке митрополије не само као духовно вођство, већ као кључног архитекту правне заштите и националног идентитета. Кроз поглавља која следе, анализира се како Руварац деконструише историјске заблуде, попут наводног путовања Мојсија Петровића у Русију, користећи одсуство архивског трага као најснажнији аргумент против неутемељене традиције. Посебан значај придаје се његовом истраживању Карловачке гимназије, коју Руварац не посматра као изолован просветни инцидент, већ као стуб интелектуалног континуитета и „српски образовни чвор” у којем се спајају просветитељски идеали са строгим црквеном дисциплином. Циљ овог рада је да покаже како је Димитрије Руварац, инсистирајући на аутопсији докумената и прецизности терминологије, створио методолошки образац који је српској историографији обезбедио научни легитимитет у европским оквирима.

1. Просветни темељи и прва кореспонденција

1.1. Анализа *Ђрејиске Максима Суворова и митрополијске Мојсија Петровића*

Рад Димитрија Рувараца о преписци Максима Суворова и митрополита Мојсија Петровића¹ представља темељну историографску реконструкцију кључног периода за српску просвету у првој половини XVIII века. Кроз хронолошки поређана писма, Руварац осветљава тренутак када београдско-карловачки митрополит, суочен са снажним притисцима прозелитизма и тежњама за унијаћењем, у руском цару Петру Великом види јединог савезника за очување националног и духовног идентитета.² Митрополит у Русији види једину заштитницу која може послати неопходно „оружје” — књиге³ и учитеље.⁴ Руварац свесно гради свој рад као

¹ Руварац, 1910, стр. 74–96.

² Јовановић, 2012, стр. 80.

³ Павић, 1991, стр. 19.

⁴ Грујић, 2013, стр. 56.

коректив дотадашњој историографији, па на 75. страни директно оспорава хронолошке конструкције руског научника Нила Попова, доказујући да без увида у оригинална писма није могуће прецизно реконструисати кретање Максима Суворова. Док су неки аутори давали драгоцене, али претежно дескриптивне описе стања свести и опште потребе за школама, Руварац иде корак даље и нуди документарну анатомију тих покушаја. Ослањајући се на раније библиографске забелешке Василија Рубана из дела *Московский љубойуйнуї мѣсѣцѣсловъ* (1776), он их на 74. страни допуњује новим архивским налазима из митрополијских фондова, чиме постиже синтезу библиографске педантности и архивске дубине.

Фокус истраживања није постављен само на високу црквену политику, већ и на сурове материјалне услове⁵ у којима се рађало организовано школство, што се огледа у хроничном недостатку основних средстава попут буквара, о чему Суворов с великом дозом горчине пише на 77. страни. Посебну вредност овом раду дају прецизни административни спискови, такозвани ревестри, који пружају интиман и готово опипљив увид у свакодневицу учитеља и његових првих ученика у словенско-латинским школама. Ови подаци документују дубоке личне и породичне трагедије, попут потресних трошкова сахране Суворовљеве кћери Људмиле на страни 80, али и детаљне пописе најситнијег кухињског посуђа, намирница и лекова на странама 79 и 80, чиме Руварац демонстрира важност историје свакодневице за разумевање ширег друштвеног контекста. Из саме преписке издија и наглашено људско незадовољство учитеља локалним сарадницима⁶, где се посебно издвајају оштре несугласице са секретаром Јосифом Јамбрековићем описане на 76. страни, што додатно илуструје комплексност и несигурност положаја руских просветитеља у тадашњој Србији.

Руварчев методолошки приступ одликује се и изузетном пажњом према језику и аутентичној терминологији епохе, коју он доследно преноси из оригиналних докумената. Анализирајући структуру писама и приложених рачуна, приметно је задржавање специфичних архаичних израза и административног речника XVIII века, што тексту даје додатну филолошку вредност. Руварац не модернизује језик актера, већ допушта да кроз термине везане за апотекарске лекове, школски инвентар или црквену администрацију проговори дух времена, чиме истраживачу омогућава непосредан увид у тадашњи културни и језички ниво просветне елите. На тај начин, он јасно показује да пут ка образовању није био прожет само узвишеним просветитељским идеалима, већ и сталним административним препрекама, оскудицом и личним жртвама. За истраживаче методологије Димитрија Руварца, овај чланак остаје незаобилазан извор који потврђује да се права суштина историје крије у маргинама архивске грађе, где се

⁵ Ćirković, 2004, стр. 164.

⁶ Грујић, 2013, стр. 61.

велики национални пројекти преплићу са свакодневном бригом за опремање скромне школске трпезе или нађавком лекова за болесне ученике.

1.2. Улоја мийројолија Мојсија Петровића (1713–1730) као архийектје савеза

У оквиру истраживања просветних темеља српског народа у првој половини 18. века, личност митрополита Мојсија Петровића израња као кључна фигура која је трансформисала стихијске просветне покушаје у институцијални напор. Димитрије Руварац у својој студији⁷ документује да је Петровић, одмах по преузимању управе над уједињеном Београдском и Карловачком митрополијом, увидео да је опстанак православног идентитета неодвојив од школовања сопственог кадра. Централно место у његовој стратегији заузима прва званична кореспонденција са руским царем Петром Великим⁸ и руским Светим синодом, којом митрополит тражи не само богослужбене књиге, већ пре свега учитеље који би увели редовну наставу по словенским моделима. Руварац истиче да је управо на његову молбу из Русије упућен Максим Суворов, чиме је започела ера рускословенског образовања која ће дефинисати српску интелигенцију наредних деценија.⁹

Анализа архивске грађе показује да се митрополитов рад није ограничавао само на увоз просветних модела, већ и на жестоку административну борбу за очување народних привилегија. Руварац публикује документе који откривају намере бечког двора да сузи српске привилегије у Србији и Банату, предлажући мере попут обавезног празновања римокатоличких празника и ограничавања градње цркава. Митрополит Петровић је на ове притиске одговарао снажном дипломатском активношћу, често интервенишући код дворског ратног савета и камере. Његова кореспонденција са царским властима у Београду, попут оне са генералом Марулијем или камераним инспектором Терлискроном, открива одлучног архијереја који се није либио да у Беч шаље протестне меморандуме (пунта), захтевајући поштовање царских патената и ослобађање народа од претешких фискалних намета попут форспона.

Посебно поглавље у Мојсијевој реформи просвете и црквеног реда представља уређење живота свештенства, што Руварац документује кроз митрополитове строге уредбе. Он је прописивао не само ниво образовања и познавања догмата (познавање тајни и форме крштења и причешћа), већ и морални профил и спољашњи изглед клира, забрањујући свештеницима трговину, одлазак у механе и бријање брада. Овакво дисциплиновање

⁷ Руварац, 1899, стр. 81–201.

⁸ Васин, Нинковић, 2022, стр. 49.

⁹ Скерлић, 2009, стр. 35.

сталежа било је предуслов за стварање просветне елите. Кроз публикувана писма видимо да је Мојсије Петровић био у сталној вези са осталим епископима (попут Вићентија Поповића), координирајући одговоре на захтеве царских комисија. Његов рад поставио је темеље на којима ће се касније развијати Карловачка гимназија и Богословија, показујући да је просветни напредак био нераскидиво везан за политичку и дипломатску вештину првог човека цркве.

2. Критичка ревизија историјских недоумица

2.1. *Расправа о наводном путовању митрополића Мојсија Петровића у Русију 1721. године*

У оквиру своје шире критичке ревизије историјских заблуда, Димитрије Руварац се у раду објављеном у листу *Јавор* посвећује деконструкцији једног од најупорнијих митова српске историографије XVIII века — наводном путовању митрополита Мојсија Петровића у Русију ради честицања Ништадског мира цару Петру Великом. Руварац полази од тезе да се у историјску науку често, без критичке провере, увлаче тврдње засноване на површним интерпретацијама које с временом добијају статус неоспорних чињеница. Он идентификује главне носиоце ове заблуде, директно полемишући са европским и руским ауторитетима попут Ј. Х. Швикера, Александра Брикнера и чувеног Сергеја Соловјева¹⁰. Руварчев циљ није само исправка једног биографског податка, већ демонстрација надмоћи документарне хронологије над наративном традицијом.

Кључ Руварчеве аргументације лежи у педантној анализи извора које су претходни историчари погрешно тумачили. Он сучељава тврдње Соловјева¹¹ са аутентичним текстом писма објављеног у Орфелиновој историји Петра Великог. Руварац филолошком прецизношћу доказује да израз из писма који помиње „слање општег” (*посылаемъ обще сеіо*) јасно указује на изасланике (егзархе), а не на лично присуство митрополита¹². Он наглашава да би путовање архијереја таквог ранга, с обзиром на тадашње комуникацијске прилике и строги надзор аустријских власти у Београду, захтевало вишемесечно одсуство и посебне пасоше који нигде у званичним протоколима нису забележени.

Посебну пажњу Руварац посвећује начину на који се грешке преносе кроз литературу. Он показује како чак и најпризнатији истраживачи, попут Нила Попова, могу упасти у замку некритичког прихватања старијих записа уколико занемаре примарне архивске изворе и дипломатски

¹⁰ Руварац, 1886, стр. 103–105.

¹¹ Руварац, 1899, стр. 96.

¹² Васин, Нинковић, 2022, стр. 104.

протокол XVIII века¹³. Анализом аутентичног речника и административних формулација, Руварац показује како филолошка непрецизност може довести до крупних историјских заблуда. Он се овде надовезује на критички дух који је у српској култури неговао Иларион Руварац, али га Димитрије допуњује специфичном пажњом према црквено-административним детаљима.

У ширем научном контексту, овај Руварчев увид био је полазиште за каснија капитална истраживања историчара језика и културе, попут Александра Младеновића. Модерна наука је потврдила да је овај период, иако лишен замишљених дипломатских путовања самог митрополита, био кључан мост који је српску културу увео у сферу модерне европске цивилизације кроз стварни долазак руских учитеља и књига¹⁴. За Рувараца, историја овог „непутовања” је заправо поука о важности изворне критике: он упозорава да се на основу једне „нехотичне погрешке” често зидају читаве историјске куле које се руше пред најмањим архивским документом.

2.2. Библиографска истраживања Димитрија Рувараца о ауторству „Житија Пејра Великог”

У оквиру својих настојања да прецизно дефинише српску библиографију XVIII века, Димитрије Руварац се у листу *Јавор* (1887) бави питањем ауторства и техничке опреме знаменитог дела *Житије и славна дела јосудара императора Пејра Великог*, штампаног у Венецији 1772. године. Ова расправа представља важан допринос српској науци, јер је ово дело дуго времена било предмет спорења у погледу тога колико је Захарије Орфелин заиста аутор текста, а колико је реч о преради руских извора. Руварац свој прилог дефинише као допуну већ постојећим библиографским записима Павла Јосифа Шафарика и Стојана Новаковића¹⁵.

Руварац своју анализу темељи на прегледу специфичног примерка књиге из земунске књижице, који се одликује изузетном раскоши. Он педантно описује прве листове посвете царици Катарини II, наглашавајући симболику и уметничку вредност илустрација — од приказа анђела са трубом до круна и сунца, што сведочи о високој естетској свести издавача и самог Орфелина као гравера¹⁶. За Рувараца, овај визуелни апарат није само украс, већ део ширег политичког и културног програма који је Србе из Хабзбуршке монархије требало да чвршће веже за руски царски дом.

Посебан значај овог Руварчевог рада лежи у детаљном попису мапа и планова који се налазе у књизи, а који се често не налазе у свим примерцима.

¹³ Попов, 1870.

¹⁴ Младеновић, 2008.

¹⁵ Руварац, 1887, стр. 221.

¹⁶ Исто, стр 221.

Он наводи карте „Мале Азије”, „Сарматије”, као и планове опсада Азова и Светог Јерусалима, истичући да су ови прилози рађени у Ђоји (у „фарбама”)¹⁷. Руварац тиме доказује да је Орфелиново дело било врхунски европски издавачки подухват тог времена. Посебно је занимљиво Руварацево запажање о „Разговору Турка и Русина о Дарданелима”, где анализира дијалог под сликом старих тврђава, чиме указује на геополитички контекст који је Орфелин унео у своју историју.

Закључно, Руварац овим прилогом утврђује да је Захарије Орфелин не само члан бечких академија и вешт гравер, већ кључна личност која је кроз приказ Петровог живота поставила темеље за разумевање руске историје код Срба. Руварац напомиње да је овај свој прилог првобитно наменио Српском ученом друштву, али га због тренутних парница и затворености архива износи пред јавност у листу *Јавор*, како би послужио будућим истраживачима српске књижевности¹⁸.

3. Институционализација веза кроз Карловачку гимназију

3.1. Историја гимназије као центра руско-српске духовне синтезе

Питање оснивања Карловачке гимназије у српској историографији дуго је било оптерећено непрецизностима и ослањањем на предање, све док Димитрије Руварац, кроз серију чланака у листу „Ново време” из 1890. године, није спровео строгу архивску ревизију овог процеса.¹⁹ Руварац полази од критике дотадашњих аутора, попут оних у „Годишњаку” или Теодора Павловића, који су годину 1791. узимали као апсолутну полазну тачку рада установе. Он прецизно разграничава добијање царске дипломе од стране Леополда II, од стварног, фактичког почетка наставе. Ослањајући се на примарну грађу, првенствено на циркулар митрополита Стефана Стратимировића упућен Карловачком намесништву 18. октобра 1792. године, Руварац непобитно доказује да је гимназија са радом почела 1. новембра 1792. године, отварањем прва три граматичка разреда.²⁰

Овај процес оснивања није био само административни подухват, већ свесно грађење центра који ће постати стожер руско-српске духовне синтезе. Митрополит Стратимировић, као кључна фигура овог просветног препорода, поставља гимназију као бедем против унијаћења и германизације, ослањајући се на традицију која је дубоко прожета руским утицајем. Иако је гимназија формално прихватила наставни план и програме који су били на снази у тадашњим аустријским и угарским школама, што

¹⁷ Руварац, 1887, стр. 218.

¹⁸ Исто, стр. 221.

¹⁹ Руварац, 1890а, стр. 1.

²⁰ Исто, стр. 1.

Руварац детаљно документује описујући систем првог директора Јована Гроса, суштински карактер установе остао је православни и словенски.²¹ Руварац истиче да је тек 10. јануара 1794. године отворен четврти разред, чиме је образовна структура заокружена, али напомиње да је духовни континуитет био обезбеђен личностима професора који су у Карловце доносили знања стечена у Кијеву и Петрограду.

У Руварчевој анализи посебно је важно уочити његову одбрану Стратимировићеве визије. Он наводи да су прве деценије рада школе обележене борбом за очување националног идентитета кроз латински наставни језик, који је у том тренутку био неутрална баријера против наметања немачког језика. Руско-српска синтеза се у Карловачкој гимназији огледала у коришћењу руских уџбеника и приручника у настави, чиме се директно настављала мисија коју су деценијама раније започели руски учитељи. Руварац документује да су промене у наставном плану, попут увођења мађарског језика 1842. године, биле изнуђене политичким околностима, али да је основна супстанца гимназије, постављена крајем 18. века, остала верна својим коренима.

Научни значај Руварчевих чланака лежи у томе што он не пише само хронику једне школе, већ документује настанак прве модерне српске културне институције која је успела да помири европске педагошке стандарде са руско-православном традицијом. Његова инсистирања на тачности датума — 1. новембар 1792. за почетак рада и 14. август 1791. за царску потврду — служе као методолошки оквир за разумевање Стратимировићеве стратегије: прво обезбедити легалитет од бечког двора, а потом садржај школе испунити духом који је деценијама грађен кроз везе са Русијом. Тиме Карловачка гимназија у Руварчевој интерпретацији постаје симбол тријумфа српске просвете над немаром и забором, који аутор оштро критикује код својих савременика, позивајући на повратак архивској истини као једином путу ка спознаји сопствене историје.²²

3.2. Пићање њрвих њрофесора и хронолоџија оџварања усџанове

Утемељење Карловачке гимназије Димитрије Руварац не посматра само као просветни догађај, већ као строго документарно питање које захтева исправку нагомиланих историографских нетачности. Руварац свој рад започиње полемички, наводећи да ни сто година након оснивања (1891) историографија није начисто са бројем разреда, именима професора, па чак ни са тачним датумом отварања школе. Он директно оспорава наводе ранијих управитеља и писаца, попут Јована Пантелића (из програма

²¹ Руварац, 1890б, стр. 1.

²² Руварац, 1890б, стр. 1.

1853)²³ и Стевана Лазића (из 1884/5)²⁴, који су тврдили да је школа отворена 1791. године. Руварац, филигранском прецизношћу архивисте, доказује да је 1791. година била година обезбеђивања фондова и издавања царске дипломе, док је права настава почела касније.

Руварчев кључни допринос у овом раду је прецизна реконструкција улоге Димитрија Анастасијевића Сабова. Он детаљно описује догађај од вечери 3. августа 1791. године, када је митрополит Стеван Стратимировић посетио Сабова у његовој кући и добио обећање о доприносу од 20.000 форинти у фонд гимназије. Руварац напомиње да су се под утицајем овог акта и други Карловчани исте вечери обавезали на донације, чиме је фонд порастао на преко 30.000 форинти. За Руварца је то био чин институционализације националне свести, а не само просветни дар, који поткрепљује цитатима из „Српских новина” из августа 1791. године.

Када је реч о првим професорима, Руварац представља специфична имена и датуме који исправљају раније хронике. Наводи се да је то било 21. новембра 1791. године. За прве професоре изабрани су Јован Грос и јерођакон Аксентије Поповић (раније професор у Руми). Руварац прецизира да су у то време биле отворене само две класе: мала школа и принципа. Он даље документује да су се 1792. године у наставни кадар придружили Јован Пајор и Стеван Јухаз, док је за катихету постављен парох Стеван Урошевић. Посебно је важна његова примедба о увођењу трећег разреда — граматике — током школске године 1792/3, која је структурно заокружила школу.²⁵

Овај рад Димитрија Руварца је методолошки пример како се институционална историја гради на „класичним доказима”, попут извештаја са испита одржаних у августу 1793. године, које он цитира из „Славно-србских вједомости”. Он прати сваки корак: од благодарења у цркви до јавних испита из латинског и немачког језика, које је спроводио професор Јухаз. На тај начин, Руварац доказује да Карловачка гимназија није била само локална школа, већ институција са јасно дефинисаном хијерархијом и наставним планом који је спроводио образован кадар. Свој рад завршава скромно, али поносно, називајући своја открића „малим камичком” уграђеним у историју гимназије чији је и сам некада био ђак.

²³ Пантелић, 1853, стр. 1.

²⁴ Лазић, 1884/5, стр. 4.

²⁵ Руварац, 1889.

4. Правна заштита и дипломатски симболи

4.1. Сукоб администрације и јерархије: Случај њакрачкој епископа Арсенија Радивојевића

У оквиру петог поглавља, случај пакрачког епископа Арсенија Радивојевића служи као парадигматичан пример како су верски предмети и књиге пристигли из Русије третирани као прворазредно политичко и безбедносно питање. Димитрије Руварац, објављујући документа из 1766. и 1767. године, осветљава механизме аустријске контроле над српском јерархијом. На самом почетку, из одлуке царице Марије Терезије види се да се из Русије пристигле „црквене утвари” (*Kirchengeräthe*) додуше уступају епископу, али уз строгу наредбу грофу Мерсију да се над епископом и „неунијеним верницима” врши „посебан надзор” (*besondere Aufsicht*)²⁶.

Оптужница (Anklage): Тужба против епископа Радивојевића била је двострука: административна и финансијска. Власти су га оптужиле да је самовољно располагао поклонима из Русије, приказујући енормне трошкове транспорта којима је наводно оптерећивао своје вернике. У документу се наводи да је за ствари чији транспорт кошта тек неколико форинти, епископ наплаћивао по 50 или 100 дуката, при чему књиге и одежде (*Ornaten*) нису стизале до оних којима су намењене²⁷. Ова оптужница је имала за циљ да епископа прикаже као корумпираног администратора и тиме оправда мешање државе у унутрашње црквене послове.

Апологија (Arsenius Radivojević Auskunft): У свом „темељном и постојаном одговору” (*Gründlicher und standhafter Auskunft*), епископ Радивојевић деконструираше оптужбе износећи прецизан финансијски обрачун. Он истиче да га је сама мисија слања секретара у Беч, усред „најсуровије зиме” ради преузимања руских ствари, коштала преко 800 форинти, укључујући дневнице, поштанске трошкове и таксе за „Илирску депутацију”²⁸. Епископ се брани наводећи конкретне примаоце руских дарова: манастир Дреновац, цркву у Сирињу (Итик), манастир Ораховицу и пакрачку катедралну цркву, којој је поклонио и драгоцено Јеванђеље купљено сопственим средствима²⁹.

Руварац кроз овај случај документује како је „милостиња” из Русије за Србе била мач са две оштрице. С једне стране, она је била есенцијална за одржавање богослужбеног живота (недостатак књига и одежда), а са друге стране, сваки пакет из Русије изазивао је дубоко неповерење Беча. Епископ Радивојевић поентира у својој одбрани тврдњом да га оптужују

²⁶ Руварац, 1911, стр. 63–64.

²⁷ Исто, тачка II оптужнице (*Anklage*).

²⁸ Руварац, 1911, стр. 63.

²⁹ Исто, стр. 64.

управо они који му нису дали ни новчића за трошкове, већ су вођени искључиво „пасијом” (страшћу) да га дискредитују пред властима. Овај сукоб правосудног апарата и духовне власти најављује још комплексније односе који ће уследити приликом доделе највиших руских одликовања српским архијерејима.

4.2. Судбина руских одликовања митрополиџа Стевана Стратимировића

У оквиру истраживања руско-српских веза крајем 18. века, архивска грађа објављена у *Архиву за историју српске православне карловачке митрополије* осветљава специфичан дипломатски и истраживачки проблем у вези са највишим руским одликовањем. Централно место у овој анализи заузима библиографска јединица бр. 919, који доноси вести о намери руског цара да одликује митрополита Стевана Стратимировића³⁰. Архивска сведочења откривају да иницијатива о ордену није била само формални акт, већ одраз угледа који је карловачки митрополит уживао на руском двору, иако сама реализација одликовања остаје историјски спорна. Преписка прецизира да је пуковник Шевић био кључни извор информација о овој царској милости, чиме се потврђује улога официра српског порекла у руској служби као сталних посредника између две јерархије.

Архивски документи које налазимо у овом фонду проблематизују саму предају ордена, наводећи да Стратимировић исти никада није носио, нити се у званичним карловачким регистрима о њему ишта поуздано зна. Посебно је значајан критички аспект ове грађе: наслов документа помиње цара Александра I, док хронологија самог писма из 1798. године директно упућује на период владавине цара Павла I, што указује на потребу за пажљивом дешифрацијом каснијих преписа. За истраживаче националне историје, ови подаци нису имали само биографску вредност; они су били индикатор политичких струјања и опреза који је митрополит морао показивати према бечком двору док је одржавао везе са православном Русијом.

Посебну пажњу извор посвећује личности пошљаоца, Петра Монастерија³¹ од Костовича, чија судбина симболизује шири процес сеоба Срба из Поморишја и Потисја у Новорусију средином 18. века. Кроз његова писма видимо настојање исељеника да очувају национални и језички идентитет, о чему сведочи и очувана породична веза са сродницима у Барањи, попут пароха Милана Костовића. Ова епизода документована у архивским прилозима показује да питање ордена није било изолован инцидент, већ део сложене мреже односа којом су Срби у Монархији настојали да ојачају сопствени положај. Тиме се потврђује теза да су контакти са Русијом

³⁰ Руварац, 1913б, стр. 82–83.

³¹ Руварац, 1913а, стр. 83–84.

служили као кључни ослонац у очувању српске аутономије унутар хаџдуршког оквира.

5. Језик и културни континуитет у XIX веку

5.1. Генеа и значај руско-словенској језика код Срба

У оквиру анализе културног континуитета 19. века, Димитрије Руварац у листу „Браник” отвара суштинско питање о улози и називу рускословенског језика, полемишући са ставовима савременика попут Светозара Шакрака³². Руварац овај језик не посматра као страни или вештачки наметнут елемент, већ као спасоносни мост који је у 18. веку омогућио Србима у Хаџдуршкој монархији да сачувају свој верски и национални идентитет пред притисцима унијаћења. Аутор критикује површна тумачења која занемарују историјски контекст у којем је „црквено-славенски” или „руско-словенски” језик постао доминантан.³³

Руварац документује да је овај језик био једино средство којим је тадашња српска интелигенција могла да изрази сложене теолошке, научне и књижевне идеје. Наводи да је увођење рускословенског језика било тесно повезано са доласком руских учитеља и уџбеника³⁴, што је створило темеље за организовано школство у Сремским Карловцима³⁵. Посебно је значајно његово инсистирање на томе да рускословенски језик није био препрека развоју народног језика, већ неопходан степен у културном уздизању народа кроз деловање првих просветара³⁶.

У ширем научном контексту, Руварац овим радом поставља темеље за проучавање предвуковске писмености. Овакав Руварчев увид био је полазиште за каснија капитална истраживања историчара језика, попут Александра Младеновића³⁷. За Рувараца, историја овог језика је заправо историја српске културне борбе и духовне везе са Русијом, чији се утицај јасно осећао и дубоко у XIX веку.

5.2. Руска њомоћ Србима у Српској Војводини 1852. њоине

У оквиру истраживања културног и националног континуитета Срба средином XIX века, Димитрије Руварац доноси кључну архивску грађу која расветљава обим и карактер руске помоћи након разарања током устанка 1848/49. године. Централно место у овој анализи заузима иницијатива

³² Руварац, 1888.

³³ Костић, 1932, стр. 14–30.

³⁴ Младеновић, 1973.

³⁵ Руварац, 1890а.

³⁶ Руварац, 1889.

³⁷ Младеновић, 2008, стр. 203–226.

патријарха Јосифа Рајачића, који се у фебруару 1850. обратио Руском Светом Синоду са потресним извештајем о страдању православних цркава у српској Војводини.³⁸ Руварац објављује преписку која открива да руски одговор није био само дипломатски гест, већ свеобухватна кампања прикупљања средстава, црквено-духовних књига, коју је предводио митрополит Никанор Новгородски и Санкт Петербург. Помоћ која је стигла 1852. године представљала је директан допринос очувању верског идентитета, али и снажан симбол свесловенског јединства у време када су српске институције у Монархији биле материјално исцрпљене.

У архивским документима које је припремио Руварац прецизира се да је помоћ обухватила значајна финансијска средства намењена страдалном народу, али и конкретне прилоге за обнову литургијског живота. Према „Записнику о црквеним припадностима“, руски манастири и цркве поклонили су преко 200 предмета од сребра и злата, и више од 1.500 свештеничких и ђаконских одежди. Просветитељски аспект ове помоћи је посебно значајан: Руварац наводи да је послато 50 комплета литургијских књига и преко хиљаду примерака догматске литературе намењених духовним школама. За Рајачића, као и за Руварца, који овај материјал објављује деценијама касније, ови поклони нису имали само корисну вредност; Они су били потврда легитимитета српске црквене аутономије и гаранција културног континуитета кроз обнову просвете и цркве.

Руварац посебну пажњу посвећује улози Михаила Рајевског, протојереја у руској мисији у Бечу, који је био кључни посредник у трансферу помоћи. Кроз Рајачићева писма Рајевском³⁹ видимо напоре српске хијерархије да институционализује ову сарадњу, о чему сведочи одлука Патријарха да Рајевском додели напрсни крст (штафету) у знак најдубље захвалности Српске цркве. Ова епизода, документована у Руварчевим прилозима, показује да руска помоћ 1852. године није била изоловани инцидент, већ део шире стратегије царске Русије да ојача српски покрет у Војводини кроз подршку црквеним и образовним структурама. Ово потврђује тезу да је културни развој Срба у XIX веку био нераскидиво повезан са руским утицајима, који су служили као бедем против асимилације и као основа за даљу модернизацију друштва након револуционарних превирања.

5.3. Однос Царске Русије према Српском покрету 1848–1849.

У трећем сегменту шестог поглавља, који се бави односом царске Русије према српском народном покрету 1848–1849. године, архивска грађа коју је прикупио Димитрије Руварац осветљава прагматичну, а често и дистанцирану природу руске спољне политике тог времена. Иако су Срби

³⁸ Петковић, 2009, стр. 148–149.

³⁹ Руварац, 1902.

у Војводини, предвођени патријархом Јосифом Рајачићем, у Русији видели природног заштитника и „старијег православног брата”, документи показују да је званични Петроград примарно био вођен принципом легитимизма и очувања интегритета Аустријског царства. Руварац документује бројне апеле које је Рајачић упућивао руском конзулу у Београду Данилевском⁴⁰, посланику у Бечу грофу Медему и генералу Лидерсу у Букурешту, молећи за војну помоћ или бар дипломатско посредовање код цара Николаја I. Међутим, руски одговор је доследно био негативан, уз образложење да се Русија „не сме мешати у туђе државне послове”, чиме су наде српских устаника у директну војну интервенцију остале неиспуњене.⁴¹

Посебно су упечатљиви записи о сусретима народног изасланика Косте Богдановића⁴² са руским дипломатама, који откривају дубоки јаз између народних очекивања и реалполитике. Док су руски представници приватно изражавали симпатије и били детаљно информисани о српским победама и страдањима, званични став је остајао неумољив. Руварчева грађа указује на то да је цар Николај I на прихватање патријаршијског достојанства из руку аустријског цара гледао са неодобравањем, сматрајући да је тај чин „неповољно дејствовао” на руски утицај. Чак и када су руске трупе 1849. године ушле у Угарску и Ердељ да би сломили мађарску револуцију и спасиле аустријску круну, оне су, према Руварчевим налазима, избегавале директну везу са српском народном војском, држећи се искључиво договора са бечким двором.

Ова анализа показује да је руска подршка српском покрету у годинама револуције имала строго дефинисане границе. Тек након што је устанак завршен, а српска Војводина остала у рушевинама, Русија је прешла на терен духовне и материјалне помоћи, о чему сведоче дарови у црквеним књигама и утварима послати 1852. године. Руварац тиме доказује да је однос царске Русије према српском покрету био еволутиван: од строге дипломатске неутралности и војног игнорисања током самог сукоба, до постепеног обнављања културних и религијских веза у годинама које су уследиле. За историју српског културног континуитета у XIX веку, ово сазнање је кључно јер показује да се српска елита, иако дипломатски разочарана, и даље ослањала на руско културно наслеђе као једини сигуран темељ националне обнове.

Закључак

Синтеза истраживачких резултата изложених у овом раду потврђује да је Димитрије Руварац био кључна фигура у процесу професионализације

⁴⁰ Крестић, 2013, стр. 206.

⁴¹ Руварац, 1925, стр. 190–191.

⁴² Богдановић, 1849.

српске историјске науке, чији је рад постао синоним за архивску бескомпромисност и методолошку доследност. Кроз анализу пет поглавља, показано је да Руварчев интерес за прошлост никада није био искључиво антикварски, већ дубоко повезан са разумевањем легално-политичког положаја Срба у монархији. Његово инсистирање на примату документа над предањем, које се најбоље огледа у решавању питања ауторства Орфелиновог „Житија Петра Великог” или утврђивању тачне хронологије отварања Карловачке гимназије, поставило је стандарде који су приморали потоње генерације истраживача на максималну акрибију. Руварац је доказао да се истинска историјска истина не налази у узвишеним прогласима, већ у маргинама административних спискова, кухињских рачуна и приватних писама, где се најбоље огледају стварни напори и жртве образовног радника Јована Саског или просветитеља Максима Суворова.

Закључно, допринос Димитрија Руварца превазилази оквире пуке библиографије и прераста у свеобухватну одбрану националног културног идентитета кроз научну истину. Његова одбрана рускословенског језика као спасоносног културног моста и педантно бележење руске помоћи из 1852. године указују на свест о неопходности ширег словенског контекста за опстанак Срба у Војводини. Руварац је успео да споји наизглед неспојиво: строгу критичку школу свог брата Илариона са специфичним осећајем за свакодневицу и потребе народа којем је служио. Његов опус остаје трајан доказ да је правна и дипломатска борба за аутономију била неодвојива од просветног рада и библиотечког истраживања. За савремену историографију, Руварчев метод „малог камичка уграђеног у историју” остаје најсигурнији путоказ у истраживању сложених слојева српске прошлости, где се документована чињеница увек испоставља као најснажније оруђе у одбрани националног дигнитета.

Литература

Примарни извори (дела Димитрија Рувараца)

- Руварац, Д. (1886). Дал је 1721. године митрополит Београдски Мојсије Петровић ишао у Русију? Исторично-критична црта. *Јавор*, (4), 103–105.
- Руварац, Д. (1887). Ко је писац књиге: „Житије и славна дела государа императора Петра Великог”. *Јавор*, (7), 218–221.
- Руварац, Д. (1888). О руско-словенском језику. *Браник*, (98).
- Руварац, Д. (1889). О њрвим њрофесорима срѣске ѣмназије у Карловцима и кад је она оѣворена? Земун: Штампарија Симе Паића.
- Руварац, Д. (1890а). Карловачка гимназија. *Ново време*, 2(35), 1.
- Руварац, Д. (1890б). Још нешто о карловачкој гимназији. *Ново време*, 2(48), 1.
- Руварац, Д. (1899). Мојсије Петровић митрополит београдски (1713–1730). *Сѣоменик срѣске краљевске академије*, 34, 81–101.
- Руварац, Д. (1910). Писма Максима Суворова руско-српског учитеља и митрополита Мојсија Петровића. *Сѣоменик срѣске краљевске академије*, 49, 74–96.
- Руварац, Д. (1911). Тужба на владику пакрачког Арсенија Радивојевића... Архив за историју српске православне карловачке митрополије, 63–64.
- Руварац, Д. (1913а). Писмо Петра Монастерлија Костовичевог митрополиту Стевану Стратимировићу (септембар 1798). Архив историје Митрополије карловачке, 83–84.
- Руварац, Д. (1913б). Шта је са Орденом Светог Андреја... Архив историје Митрополије карловачке, 82–83.
- Руварац, Д. (1925). Царска Русија и српски народни устанак године 1848. и 1849. *Нова Европа*, 12(6), 190–191.
- Богдановић, К. (1849). Извештај патријарху Рајачићу из Беча (фебруар 1849). У *Дјејанија Срѣскої Народної Главної Одбора* (бр. 79, рукопис).

Секундарна лиѣератѣура (годајна научна ѣраћа)

- Васин, Г. & Нинковић, Н. (2022). *Истѣорија Карловачке митрополије*. Нови Сад: Прометеј.
- Грујић, Р. М. (2013). *Срѣске школе (1718–1739)*. Београд: Радио-телевизија Србије; Нови Сад: Матица српска.
- Јовановић, М. (2012). *Срби и Руси (XII–XX век): Истѣорија односа*. Београд.
- Костић, М. (1932). Руско-словенска културна оријентација Срба у 18. веку. У *Гроф Колер као кулѣурно-ѣросвѣјни реформатѣор Срба у 18. веку* (св. 88, стр. 14–30). Београд: САНУ.

- Крестић, В. (2013). *Срби у Ујарској 1791–1918*. Нови Сад.
- Лазих, С. (1885). *Грађа за историју ове гимназије*.
- Младеновић, А. (1973). Типови књижевног језика код Срба у другој половини 18. и почетком 19. века. У *Реферати за 7. међународни конгрес слависти*. Нови Сад.
- Младеновић, А. (2008). *Историја српског књижевног језика XVIII века*. Београд: Чигоја штампа.
- Павић, М. (1991). *Историја српске књижевности 2: Барок*. Београд: Досије.
- Пантелић, Ј. (1853). *Крайко историјско-статистическо извјешће о гимназији карловачкој*.
- Петковић, Г. (2009). *Патријарх Јосиф Рајачић*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Попов, Н. А. (1870). *Русија и Србија: Историјска слика* (Књ. 1). Београд: Државна штампарија.
- Скерлић, Ј. (2009). Историја нове српске књижевности. У *Антологија српске књижевности* (интернет издање). Преузето 29. марта 2026. са <https://archive.org/details/70781414JOVANSKERLICistorijaNoveSrpskeKnjizevnosti/page/n2/mode/1up>
- Ćirković, S. (2004). *The Serbs* (V. Tošić, Trans.). Oxford: Blackwell Publishing.

Kliment Milinkov

University of Belgrade, Faculty of Orthodox Theology, Belgrade
(PhD candidate)

Scholarly Works by Fr. Dimitrije Ruvarac on the History of Serbian–Russian Spiritual Ties

This paper examines the contribution of Dimitrije Ruvarac to the study of Serbian–Russian relations, with particular emphasis on his critical methodology grounded in primary sources. Starting from the concept of “classical proof”, the research explores the educational foundations of Serbian society within the framework of the Karlovci Metropolitanate, as well as the role of church hierarchy in shaping legal and cultural identity. Special attention is given to the correspondence between Mojsije Petrović and Maksim Suvorov, alongside Ruvarac’s critical reassessment of historical ambiguities. The paper also highlights the importance of the Karlovci Gymnasium as a key institution of cultural continuity and Serbian–Russian intellectual exchange. It concludes that Ruvarac’s insistence on archival precision and critical source analysis laid the foundations of modern Serbian historiography and secured its scholarly legitimacy within a broader European context.

Key words: Dimitrije Ruvarac, Serbian–Russian relations, Karlovci Metropolitanate, critical historiography, Karlovci Gymnasium.

Датум пријема чланка: 26. 04. 2026.

Датум прихватања чланка за објављивање: 08. 06. 2026.